

Demokratin i vågskålen

Det är inte ovanligt att både statsvetare och kolumnister idag gör gällande att demokratin som styrelseform har sett sina bästa dagar. Analyserna utgår ibland från det historiska faktum att inga imperier och nationer har varit bestående och att demokratin redan haft sin bästa tid. Resonemanget bygger ofta på den organiska modellen om uppkomst, blomstring och avtyning.

Eftersom demokratin anses vara ett av de viktigaste elementen i den västerländska civilisationen går spåren hundra år tillbaka till spådomarna om västerlandets undergång som lanserades av Oswald Spengler och andra. Kulturpessimister från ytterhögern fortsätter den traditionen både i Frankrike och Tyskland med spådomar om hur invandringen urholkar och till slut raserar vår kultur och våra samhällen.

Dessa teorier har ifrågasatts med argumentet att demokratin varit gångbar under högst tvåhundra år. Det romerska riket bestod minst femhundra år, även om det inte var någon demokrati. Sannolikt finns det inte några historiska modeller eller förebilder som ger en vink om demokratins uthållighet. Det gäller att granska förutsättningarna i ljuset av de hotbilder som framträder idag och identifiera demokratins vänner och fiender i realtid.

Jag har märkt att min egen analys i bok- och artikelform tenderar att överskatta och förstora de faror som hotar demokratin. Det är kanske naturligt då en anhängare av den liberala demokratin gärna vill rikta uppmärksamheten på de destruktiva krafterna och därmed varna för ytterligare förfall. När jag pekat på våra finländska partiers förstelning och brist på förnyelse, bör vi vara medvetna om att den finländska demokratin är i ett förhållandevis gott skick – i

ett globalt perspektiv. Den kunde ändå vara betydligt bättre om vi tog oss tid att utveckla nya former för deltagande i den demokratiska processen.

I Finland har man tills vidare visat begränsat intresse för att experimentera med rådslag och medborgarpaneler. Framgångsrika modeller har prövats i några länder. Genom att lotta fram representativa församlingar som anförtros uppgiften att diskutera fram lösningar på aktuella samhällsfrågor har man skapat en genuin opinion som kan påverka lagstiftningen. Sådana rådslag ersätter inte den konstitutionella processen men lyfter fram en alternativ syn än den som formas inom partihierarkierna.

Även demokratin behöver goda förebilder och inspirerande framgångsberättelser. Länges upplevdes de anglosaxiska staterna som sådana. Det är ingen överdrift att säga att demokratin lidit av en förlust av moralisk auktoritet på grund av utvecklingen i USA och Storbritannien. Jag behöver inte orda så värst mycket om Trump-perioden då det är klart att den skakade om tilltron till den amerikanska konstitutionens motståndskraft mot auktoritära angrepp från den egna presidenten. Att detta skett i världens äldsta republik som själv utropat sig till en demokratins förebild, gjorde skadan ännu större.

När valsystemets legitimitet ifrågasattes i USA riktade det uppmärksamheten på bristerna i landets konstitution och behovet av reformer av en tvåhundra år gammal konstruktion. Detsamma gäller det brittiska systemet som visade sin svaghet under den långa Brexit-processen. Det brittiska tvåpartisystemet kunde inte reflektera väljarnas ståndpunkter och det ledde till en låsning och folklig frustration. Gemensamt för båda länderna är att systemen borde moderniseras för att bättre spegla dagens syn

på demokrati. Gemensamt är också att chanserna för nödvändiga reformer är obefintliga, då de partier som drar nytta av de privilegier systemen ger dem inte vill se förändringar.

Vänder man blicken mot Norden är läget bättre. De nordiska länderna har inte låst sig vid föråldrade grundlagar utan genom åren anpassat sig till tidens krav. De har avskaffat tvåkammarsdag, infört folkomröstningar och ändrat sina valsystem. I Finland har presidentens befogenheter beskurits och ett medborgarinitiativ instiftats. Det sistnämnda är en positiv och demokratistärkande reform som uppskattas av medborgarna, även av dem vars initiativ inte leder till lagstiftning. De har fått en mera konkret väg till makthavarna än genom röstning i val; de har hörts och fått sin sak behandlad.

Är allt då väl i vår demokrati? Utåt sett kanske, men mycket borde göras för att minska klyftan mellan växande grupper av medborgare och etablissemangen. De nordiska länderna anser sig vara pålitliga och stabila demokratier tack vare den tillit och det förtroende medborgarna hyser för systemet och dess legitimitet. Bilden förstärks gärna i coronatider genom jämförelse med andra, sydligare länder.

De populistiska strömningarna är ändå rätt starka i de nordiska länderna och mellan tjugo och trettio procent av väljarna förefaller mottagliga för paroller som ifrågasätter legitimiteten i majoritetsbeslut och de liberaldemokratiska värderingar som råder i samhället. De populistiska partierna är inte likadana i grannländerna men de övriga partiernas förhållningssätt till dem präglas av en liknande rådlöshet. Någon beslutsam motoffensiv är svår att upptäcka, snarare ser vi en anpassning till populisternas hjärtefrågor. Det mest markanta fallet är de danska socialdemokraternas överraskande omsvängning i fråga om invandrings- och asylpolitik. Genom att slå på alla bromsar kunde partiet övertrumfa det invandrarfientliga Dansk Folkeparti.

Vilka är populismens drivkrafter hos oss? När jag kom med i politiken på 1970-talet förekom termerna 'ödemarkskommunism' för att beteckna den del av kommunisternas och folkdemokraternas väljare som bodde i de fattigaste glesbygderna i norr och öster. Partiets andra stödgrupp bestod av fackligt organiserade arbetare som ville se radikalare

tag på arbetsmarknaden än det socialdemokraterna accepterade.

Sannfinländarnas väljare kan grupperas på samma sätt. Deras väljare kommer dels från landsbygden, dels från de gamla industriorterna och partiet tävlar om dem med centerpartiet och socialdemokraterna. Vänsterförbundet är numera ett rödgrönt parti med ett folkdemokratiskt arv av fackligt organiserade väljare. Kommunisterna var sin tids populisterna och hade svårt att inlemma sig i ett regeringsarbete som krävde kompromisser.

Både i USA och i Finland omhuldas åsikten att det är de växande inkomstklyftorna som leder till populism. Nu visar emellertid väljarundersökningar att de fattigaste väljarna i regel röstade på Demokraterna medan många välbärgade föredrog Trump för hans skattepolitik och för hans högerradikala åsikter. Jag misstänker att samma utskiftning sker i Finland då Jussi Halla-aho numera attraherar även högutbildade och dem som anammar hans 'rasism mellan raderna' i hans proto-fascistiska skrivelser, trots att han nu försöker göra sig rumsren.

Även om inkomstklyftorna inte är huvudmotivet för att rösta på sannfinländarna eller andra populistpartier, utgör de globalt sett ett problem med tanke på den liberala demokratins trovärdighet. Marknadsekonomi, kapitalism och demokrati går vanligtvis, men inte alltid, hand i hand. Ett effektivt demokratiförsvar förutsätter därför att kapitalismens avarter stävjas, vilket kan ske om politikerna tar sin övervaknings- och regleringsuppgift på allvar. Processen har delvis inletts med ingreppen mot teknojättarna och genom den sanering som krävs av börsbolagen. De skyhöga chefslönerna är symbolen för kapitalismens avigsidor, något som till exempel *Financial Times* påtalat.

Inkomstskillnader är visserligen ofrånkomliga och leder inte automatiskt till revolt men nog till en demokratisk legitimitetskris när de lägsta lönerna inte längre ger en dräglig inkomstnivå. Det nordiska bidraget till demokratins överlevnad är att bevara och försvara välfärdsstaten "whatever it takes", för att använda Mario Draghis berömda uttryck när euron var skakig.

Den demokratiska styrelsemodellen urvattnas och utmanas i många länder. Skendemokratier har en demokratisk och parlamentarisk konstitution,

men den har i praktiken satts ut funktion. Valsystemet är manipulerat, minoritetsskydd finns inte eller så begränsas inte statschefens mandatperioder. Den kinesiska modellen är ändå den allvarligaste utmaningen: ett land som förenat kapitalism med partidiktatur och som skapat välstånd för en allt större del av sin befolkning. Modellen kan inte undgå att attrahera ledare i fattiga länder som vill tro att de kan göra om bedriften bara de får behålla makten, eventuellt med kinesisk draghjälp. Den kinesiska regimen har inga betänkligheter med att driva igenom sina styrelsemetoder, tills vidare inom det egna landets gränser. Vi kommer att uppleva konvulsioner i kinesiskt influerade övervakningsregimer i Asien och Afrika där folket förlorat sina fri- och rättigheter. Det behövs en hel del självvrannsakan hos de västliga demokratierna för att förstå orsakerna till och vidden av demokratins reträtt.

Många skribenter, även jag, har skrivit om de tre stegen mot auktoritärt styre: Ingreppen mot de fria medierna, mot de oberoende domstolarna samt en manipulering av valsystemet för att förhindra maktskiftet i fria val. De har tagits i Ungern och Polen, länder vi trodde var säkrade för demokratin efter åren som kommuniststyrda enpartistater. Trump prövade alla stegen och lyckades delvis ta dem.

Vad vi kanske förbisett är att de tre stegen inleds med och åtföljs av en förändring av det politiska språket där ord ges en ny betydelse. I USA är 'liberal' för många ett skällsord och socialdemokrati det

samma som kommunism. I Ungern är (enligt Orbán) en liberal en kommunist med högskoleutbildning. I Finland har sannfinländarna och näthatarna präglat nedsättande benämningar på invandravänliga och gröna aktivister. Genom att upprepa lögnen blir de till slut en realitet, trots att de lätt kan avvisas med fakta. Timothy Snyder har påpekat att Den Stora Lögnen är så fräck och så fabulös att den kan leva vidare. Hitler använde myten om en dolkstöt från socialdemokratin som förklaring till Tysklands nederlag i första världskriget och Trump skapar i sin tur en myt om det stulna valet.

Utän tvivel är demokratin utsatt för en attack, både av yttre och inre fiender. Demokratins självförsvar kräver vaksamhet och självkritik: Hur kan vi levandegöra för nya generationer att demokrati är förutsättningen för våra fri- och rättigheter? Allt för ofta frikopplar man dessa från varandra och inbillar sig att rättigheterna är så självfallna att demokratins spelregler kan ifrågasättas.

Försvaret av demokratin hamnar lätt i skuggan av de globala utmaningarna. När pandemin äntligen är över finns de fortfarande där: Klimatet, migrationen, demografin, teknologiövervakningen, stormaktspolariseringen, rasismen. Dessvärre pekar ingenting på att vi är bättre problemlösare när karantänen upphör. Vi får leva vidare med alltför mycket information, med alltför lite insikt och ännu mindre vishet. Det behövs starka demokratier i en sådan värld.

PÄR STENBÄCK

NYA ARGUS

– ett tryckt val

*Tankar på papper om samhälle och kultur.
Dyra ord billigt sedan 1907 kring aktuell forskning, politik,
litteratur och teater.*

PRENUMERATIONER: 60 euro/år, studerande 30 euro/år.

kolumbus.fi/nya.argus ♦ nya.argus@kolumbus.fi